

UDK 27-184.7-246-31-247.2-248.4

Pregledni članak

Primljeno: 10. 7. 2009.

Prihvaćeno: 3. 3. 2010.

SAVEZ U IZVJEŠTAJIMA POSLJEDNJE VEČERE

Mario CIFRAK

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb

mario.cifrak@ofm.hr

Sažetak

Izveštaji Posljednje večere nalaze se u Novom zavjetu kod Pavla (najstariji) te kod sinoptika. Pritom pokazuju određenu sličnost Pavlov i Lukin izvještaj te Markov i Matejev. Osobito je važno uočiti Isusove riječi ustanove euharistije: one koje prate uzimanje kruha te čaše s vinom. Uz čašu s vinom nalazimo izričaje: »novi Savez u mojoj krvi« (1 Kor 11,25 i Lk 22,20) i »krv Saveza« (Mk 14,24 i Mt 26,28). Sklapa se Savez u Isusovoj krvi. I to novi. Očito da je onaj stari nedovoljan, ili razvrgnut. Upravo Isus popravljajući taj narušeni saveznički odnos između Boga i čovjeka. Čovjek nije bio dosljedan u savezničkim obvezama. Isusova smrt je stoga okajnička. Ostvaruje konačno Božje pomirenje sa svojim narodom, tako da Isusova smrt, davanje njegova tijela i krvi, ispunjava sve ono na što je pomirbeni kult ciljao: pomirena zajednica ljudi s Bogom. Govorimo dakle o savezničkoj i okajničkoj krvi novoga Saveza.

Ključne riječi: Posljednja večera, (novi) Savez, krv, Pavao, sinoptici.

Problematika

Savez u izvještajima Posljednje večere je jedinstven u evanđeljima, gotovo *hapax legomenon* (iznimka je Lk 1,72). Budući da se takav izvještaj nalazi i kod Pavla u Prvoj Poslanici Korinćanima, imamo svjedočanstvo u različitim književnim vrstama. Pavlov tekst je najstariji, a i sam izvještaj je stariji od Poslanice jer »ja od Gospodina primih što vama predadoh« (1 Kor 11,23) – kaže Pavao. Tradiciju Posljednje večere koja započinje s Isusom prije njegove smrti, garantira u njezinoj valjanosti proslavljeni Gospodin, koji po sakramentu Gospod-

nje večere, koji utemeljuje tradicijski tekst, djeluje kao neposredno prisutni.¹ Koje mjesto, gledano iz povijesti tradicije, zauzimaju izričaji »krv Saveza« (Mk 14,24 i Mt 26,28) i »novi Savez u mojoj krvi« (1 Kor 11,25 i Lk 22,20) i koje imaju značenje?² Ta pitanja pripadaju najprjepornijim pitanjima egzegetsko-teološkoga bavljenja Novim zavjetom.

1. Tekst i usporedba

Usporedimo četiri izvještaja koja donose riječi ustanove euharistije, budući da u njima nalazimo pojam Saveza: 1 Kor 11,23-25; Mk 14,22-24; Mt 26,26-28 i Lk 22,19-20.

1 Kor 11,23-25	Mk 14,22-24	Mt 26,26-28	Lk 22,19-20
<p>Ἐγὼ γάρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ἣ παρεδίδετο ἔλαβεν ἄρτον ²⁴καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασεν καὶ εἶπεν· τοῦτό μου ἐστὶν τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ²⁵ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λέγων· τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὡσάκεις ἐὰν πίνετε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.</p> <p>Doista, ja od Gospodina primih što vama predadoh: Gospodin Isus one noći kad bijaše predan uze kruh, ²⁴zahvalivši razlomi i reče: »Ovo je tijelo moje – za vas. Ovo činite meni na spomen.« ²⁵Tako i čašu po večeri govoreći: »Ova čaša novi je Savez u mojoj krvi. Ovo činite kad god pijete, meni na spomen.</p>	<p>Καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν λαβὼν ἄρτον εὐλογήσας ἔκλασεν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς καὶ εἶπεν· λάβετε, τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου. καὶ λαβὼν ποτήριον εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ πάντες, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· τοῦτό ἐστιν τὸ αἶμά μου τῆς διαθήκης τὸ ἐκχυννόμενον ὑπὲρ πολλῶν.</p> <p>I dok su blagovali, on uze kruh, izreče blagoslov pa razlomi, dade im i reče: »Uzmite, ovo je tijelo moje.« ²³I uze čašu, zahvali i dade im. I svi su iz nje pili. ²⁴A on im reče: »Ovo je krv moja, krv Saveza, koja se za mnoge proljeva.</p>	<p>Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν λαβὼν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον καὶ εὐλογήσας ἔκλασεν καὶ δοὺς τοῖς μαθηταῖς εἶπεν· λάβετε φάγετε, τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου. καὶ λαβὼν ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· πείτε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο γάρ ἐστιν τὸ αἶμά μου τῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυννόμενον εἰς ἅφεςιν ἁμαρτιῶν.</p> <p>I dok su blagovali, uze Isus kruh, izreče blagoslov pa razlomi, dade svojim učenicima i reče: »Uzmite i jedite! Ovo je tijelo moje!« ²⁷I uze čašu, zahvali i dade im govoreći: »Pijte iz nje svi! ²⁸Ovo je krv moja, krv Saveza koja se za mnoge proljeva na otpušenje grijeha.</p>	<p>καὶ λαβὼν ἄρτον εὐχαριστήσας ἔκλασεν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. καὶ τὸ ποτήριον ὡσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων· τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυννόμενον.</p> <p>I uze kruh, zahvali, razlomi i dade im govoreći: »Ovo je tijelo moje koje se za vas predaje. Ovo činite meni na spomen.« ²⁰Tako i čašu, pošto večeraše, govoreći: »Ova čaša novi je Savez u mojoj krvi koja se za vas proljeva.«</p>

¹ Usp. Hans-Josef KLAUCK, *Herrenmahl und hellenistischer Kult. Eine religionsgeschichtliche Untersuchung zum ersten Korintherbrief*, Münster, 1982., 303.

² Usp. Hermann LICHTENBERGER, »Bund« in der Abendmahlsüberlieferung, u: *Bund und Tora. Zur theologischen Begriffsgeschichte in alttestamentlicher, frühjüdischer und urchristlicher Tradition*, Tübingen, 1996., 217.

Najstariji novozavjetni tekst koji donosi riječi ustanove euharistije je u 1 Kor 11,23-25. Sama Poslanica je napisana oko 55. posl. Kr. Prema 11. poglavlju Poslanice razlog navođenja riječi ustanove su napetosti i poteškoće u slavljenju euharistije unutar same korinthske zajednice. Pavlu je stalo do razumijevanja blagovanja kao Gospodnje večere.³ R. 26 tumači navedenu predaju: »Doista, kad god jedete ovaj kruh i pijete čašu, smrt Gospodnju navješćujete dok on ne dođe.« Kruh, odnosno tijelo i vino, odnosno krv novoga Saveza povezuje Pavao sa smrću Gospodnjom.

U sinoptičkim evanđeljima su izvještaji o Gospodnjoj večeri dio izvještaja muke. Blagovanje je shvaćeno kao blagovanje Pashe (usp. Mk 14,16; Mt 26,19; Lk 22,15). Kruh i kalež se, kao i kod Pavla, odnose na tijelo i krv Gospodinovu. Oni imaju spasenjski učinak (»za vas«, »za mnoge«). A krv je protumačena kao krv Saveza. Kod Mateja uočavamo da on dodaje uz prolivenu krv: »za oproštenje grijeha«. Spominjanje oproštenja grijeha po prolivenoj krvi u riječima ustanove stvara novi red u zajednici koji postaje tako sadržaj Saveza sklopljenoga Kristovim dolaskom između Boga i čovjeka i izvršenoga u njegovoj krvi, odnosno smrti.⁴ Kod Luke nalazimo kao i kod Pavla činjenje euharistije na Isusov spomen i krv koja je krv novoga Saveza. Luka govori o krvi koja se proljeva »za vas«.

S obzirom na Savez u izvještajima ustanove na Posljednjoj večeri riječ je o krvi novoga Saveza (1 Kor, Lk), odnosno krvi Saveza (Mk, Mt).

2. Savez

2.1. 1 Kor 11,25

ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λέγων· τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὡς ἂν πίνετε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. (Tako i čašu po večeri govoreći: »Ova čaša novi je Savez u mojoj krvi. Ovo činite kad god pijete, meni na spomen.«)

Riječi koje Isus govori prate uzimanje čaše koja nije vezana uz blagovanje, tj. večeru koja je već završena uz jelo i piće (μετὰ τὸ δειπνῆσαι). Riječi uz čašu, koja u Starom zavjetu metaforički označuje blagoslov, radost ili srdžbu

³ Usp. Jens SCHRÖTER, *Das Abendmahl. Frühchristliche Deutungen und Impulse für die Gegenwart*, Stuttgart, 2006., 36.

⁴ Usp. Jens SCHRÖTER, *Das Abendmahl*, 47.

i sud, odnose se na novi Savez.⁵ Krv pak označava nasilnu smrt. Ona je pretpostavka i temelj novoga Saveza. U prvom planu ovdje je sklapanje Saveza. Novi Savez se vrši po krvi Isusa Krista. Kad je riječ o novom Savezu možemo odmah pomisliti na Jr 31,31 (38,31 LXX) ili na Izl 24,8. H-J. Klauck formulaciju o takvu Savezu nalazi i kod Ez (usp. 16,60.62; 37,23.26) te kod Izaije (49,8; usp. također 42,6; 55,3).⁶ Taj teologumenon je posvjedočen i u kodeksu iz Damaska (usp. CD 8,21). Esensko-kumranska zajednica je svoja blagovanja obdržavala kao žrtvene gozbe i gozbe Saveza (usp. 1QS 6,2-6; 1QSa 2,17-22)⁷. Budući da se u spomenutim tekstovima ne govori o krvi, valja nam još pogledati Izl 24,8.

λαβὼν δὲ Μωσῆς τὸ αἷμα κατεσκεδάσεν τοῦ λαοῦ καὶ εἶπεν ἰδοὺ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης ἧς διέθετο κύριος πρὸς ὑμᾶς περὶ πάντων τῶν λόγων τούτων (Mojsije potom uzme krvi te poškropi narod govoreći: »Ovo je krv Saveza koji je Jahve s vama uspostavio na temelju svih ovih riječi.«). Taj redak dio je cjeline sklapanja Saveza Izl 24,3-8. Naglasak je na Jahvinim riječima i obvezi Izraela da ih vrši. Stavljanje obveze i zaključenja Saveza jednog uz drugo stvara njihovo jedinstvo.⁸ Savezničku Božju ljubav se tako potiskuje zbog većeg isticanja obveza, kao da se događa »pozakonjenje« pojma Saveza. Dok je בריית (Savez) u Izl 24,8 pojmovni okvir zajedništva Boga i čovjeka, koje je prikazano po obredu krvi obadvije strane i praćeno obvezom naroda prema objavi Božje volje, završna faza nastanka toga teksta razumije בריית (Savez) kao bezuvjetnu zaokupljenost Izraela Božjom voljom. Valjalo bi na tom primjeru vratiti u prvi plan Božju ljubav kao središte Saveza i kao onu koja se ne gubi u nemilosrdnom zakonskom razmišljanju.

No u Izl 24,3-8 se ne govori o novom Savezu. Govori se o krvi Saveza. Savez je uspostavio Jahve. Krv je krv životinja koje su žrtvovane i čijom krvi je poškropljen narod. Razlika je očita jer Prva Korinćanima govori o novom Savezu u Isusovoj krvi. Ovdje se Isus obvezuje na Savez ali ne na temelju riječi kao što je to slučaj u Knjizi Izlaska, nego na temelju svoje krvi. Ovdje se događa nešto posve novo, što nadmašuje starozavjetno sklapanje Saveza.⁹

⁵ Usp. Wolfgang SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther*. 3. Teilband. 1 Kor 11,17 – 14,40, Zürich – Düsseldorf – Neukirchen-Vluyn, 1999., 37-38.

⁶ Usp. Hans-Josef KLAUCK, *Herrenmahl und hellenistischer Kult*, 312-313.

⁷ Usp. Isto, 177-184.

⁸ Usp. Manfred OEMING, »Siehe, deine Zeit war gekommen, die Zeit der Liebe« (Ez 16,8). Die »Psychologie« der Liebe als sachlicher Kern der Bundestheologie im Alten Testament, u: *Für immer verbündet. Studien zur Bundestheologie der Bibel*, Stuttgart, 2007., 159-160.

⁹ Usp. također Rinaldo FABRIS, *Prima Lettera ai Corinzi. Nuova versione, introduzione e commento*, Milano, 1999., 151.

Da se to čini Isusu »na spomen« J. Schröter vidi u ponavljanju slavljenja blagovanja ali ne i riječi ustanove.¹⁰ »Spomen« nas dovodi i u vezu s Pashom kako stoji u Izl 12,14: »Taj dan neka vam bude spomen-dan [לִזְכָּרוֹן; μνημόσυνον]. Slavite ga kao blagdan u čast Jahvi. Svetkujte ga po trajnoj uredbi od koljena do koljena«. Nastanak te zapovjedi spominjanja ide u predpavlovsko vrijeme i u helenističke zajednice gdje se na Isusovu Posljednju večeru gledalo kao na uzor za oblikovanje zajedničkoga blagovanja.¹¹ Τοῦτο ποιεῖτε, ... εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν (Ovo činite ... meni na spomen), subjekt upozorenja je raspeti, uskrsl i uzdignuti κύριος.¹² On se u blagovanju pokazuje kao prisutni i priopćuje svojim spasenje koje je na križu postigao. Ὅσακις ἐὰν πίνητε (kad god pijete) bi značilo kad god održavate svoje zajedničko blagovanje kao Gospodnju večeru povezano s euharistijskim slavljem.¹³ Večera Gospodnja nije prema tome kao »lomljenje kruha« prvobitne zajednice, tj. ponavljanje svakodnevnoga zajedništva stola (usp. Dj 2,42.46), nego posebno oblikovanje Posljednje Isusove večere s onim riječima vezanim uz tijelo i krv.¹⁴

2.2. Mk 14,24

καὶ εἶπεν αὐτοῖς· τοῦτό ἐστιν τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης τὸ ἐκχυννόμενον ὑπὲρ πολλῶν. (A on im reče: Ovo je moja krv Saveza, koja se za mnoge prolijeva.)

Ovo su riječi koje Isus izgovara poslije zahvaljivanja nad čašom i pošto su svi iz nje pili. Riječi tumačenja se odnosi na čašu i pijenje iz nje. Pije se »moja« krv Saveza. Naglasak je upravo na posvojnoj zamjenici »moja« koji nas dovodi do osobe koja govori u prvom licu jednine. Govornik je Isus. To je Isusova krv. Ona je u isto vrijeme i krv Saveza (usp. Izl 24,8). Isusova krv je krv Saveza. Ta krv se proljeva. Odatle proizlazi smrt. Tko proljeva krv, umire.¹⁵ Isus će umrijeti, proliće (ἐκχυννόμενον)¹⁶ svoju krv. I tim proljevanjem krvi će se sklopiti Savez. Isus je Savez, odnosno »od njega« je taj Savez. Savez pretpostavlja ini-

¹⁰ Usp. Jens SCHRÖTER, *Das Abendmahl*, 35-38.

¹¹ Usp. Hans-Josef KLAUCK, *Herrenmahl und hellenistischer Kult*, 317.

¹² Usp. Thomas KNÖPPLER, *Sühne im Neuen Testament. Studien zum urchristlichen Verständnis der Heilsbedeutung des Todes Jesu*, Neukirchen-Vluyn, 2001., 123.

¹³ Usp. Hans-Josef KLAUCK, *Herrenmahl und hellenistischer Kult*, 318.

¹⁴ Usp. Hans LIETZMANN, *An die Korinther I – II*, Tübingen, 1969., 58.

¹⁵ Usp. također Joachim GNILKA, *Das Evangelium nach Markus. 2. Teilband Mk 8,27 – 16,20*, Zürich – Einsiedeln – Köln, 1979., 245.

¹⁶ Vidi o tom participu prezenta s futuriskim značenjem u: Hans-Josef KLAUCK, *Herrenmahl und hellenistischer Kult*, 308.

cijativu Božju.¹⁷ S druge strane nalazimo zahvaljivanje Bogu (εὐχαριστήσας) za taj dar. Taj dar je namijenjen mnogima (ὕπὲρ πολλῶν). Tko su ti mnogi?

O mnogima govori Marko u svom evanđelju u zadnjem retku perikope 10,35-45: »Jer ni Sin Čovječji nije došao da bude služen, nego da služi i život svoj daje kao otkupninu za mnoge«. Isusovoj smrti prema tom logionu se pridaje značenje zastupničkog okajanja. Na takvo tumačenje Isusove smrti moglo je utjecati držanje sluga Jahvina prema Četvrtoj pjesmi u Iz 52,13 – 53,12 u palestinskom okruženju ili utjecaj 4 Mak¹⁸ odnosno 2 Mak (tragovi) u hellenističko-judeokršćanskom okruženju.¹⁹ Predloženi tekstovi ne predstavljaju pripremljenu shemu u koju bi se moglo svrstati govor o Isusovoj smrti, ali usprkos tome Iz 53 pruža nam ipak jedno važno uporište.

Možemo vidjeti npr. određeni utjecaj Četvrte pjesme o Sluzi Jahvinu Iz 53,11: ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ δεῖξαι αὐτῷ φῶς καὶ πλάσαι τῇ συνέσει δικαιοῦσαι δίκαιον ἐν δουλεύοντα πολλοῖς καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει (Zbog patnje duše svoje vidjet će svjetlost i nasititi se spoznajom njezinom. Sluga moj pravedni opravdat će mnoge i krivicu njihovu na sebe uzeti.). Ovdje nam dolazi ideja okajanja, pomirbeni karakter slugine patnje, odnosno Isusove smrti.²⁰ Taj čin i učinak je za sve ljude. Naime uspostavlja se u Iz 53,10-11b misteriozna veza između sluga i mnoštva ljudi koje nije posve precizirano. Ovdje moramo imati u vidu i djelo naviještanja među poganima na koje se također misli pri spominjanju smrti za mnoge.

Isusova smrt je u Markovu izvještaju, u riječima koje prate pijenje iz čaše shvaćena kao okajnička žrtva čije je spasenjsko djelovanje posredovano sudionicima nove ustanove u gozbi Saveza.²¹

2.3. Mt 26,27-28

καὶ λαβὼν ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· πίνετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτο γάρ ἐστιν τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυννόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. (I uze čašu, zahvali i daje im govoreći:

¹⁷ Usp. Martin KARRER, *Jesus Christus im Neuen Testament*, Göttingen, 1998., 284.

¹⁸ Usp. Gerd HÄFNER, Nach dem Tod Jesu fragen. Brennpunkte der Diskussion aus neutestamentlicher Sicht, u: *Wie heute vom Tod Jesu sprechen? Neutestamentliche, systematisch-theologische und liturgiewissenschaftliche Perspektiven*, Freiburg, 2002., 173-174.

¹⁹ Usp. Lorenz OBERLINNER, Der Weg Jesu zum Leiden, u: *Jesus von Nazaret – Spuren und Konturen*, Stuttgart, 2004., 298-299.

²⁰ Usp. Pierantonio TREMOLADA, »E fu annoverato fra iniqui«. Prospettive di lettura della Passione secondo Luca alla luce di Lc 22,37 (Is 53,12d), Roma, 1997., 116-119.

²¹ Usp. Hans-Josef KLAUCK, *Herrenmahl und hellenistischer Kult*, 311.

»Pijte iz nje svi! Ovo je moja krv Saveza koja se za mnoge proljeva na otpuštenje grijeha.)

Matejev tekst navodi Isusa koji poslije zahvale govori i traži da iz čaše piju svi jer je to njegova krv Saveza (usp. Izl 24,8), koja se za mnoge proljeva.²² Matejevo navođenje riječi ustanove razlikuje se od Markova upravo po nadopuni formulacije zastupništva. Matej nadopunjuje i mijenja prijedlog ὑπερ u περί pa ta formulacija glasi, odnoseći se na krv Saveza: τὸ περί πολλῶν ἐκχυννόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Oproštenje grijeha je učinak pomirenja, okajanja koje se dogodilo u Isusovoj smrti na križu i o kojem se govori u Gospodnjoj večeri.²³

Oproštenje grijeha kao plod Gospodnje večere podsjeća na obećanje novoga Saveza prema Jr 31,31-34, osobito u posljednjem retku gdje se govori o oproštenju grijeha: »I neće više učiti drug druga ni brat brata govoreći: 'Spoznajte Jahvu!' nego će me svi poznavati, i malo i veliko – riječ je Jahvina – jer ću oprostiti bezakonje njihovo i grijeha se njihovih neću više spominjati«. Određena veza postoji i s Četvrtom pjesmom o Sluzi Jahvinu gdje čitamo: »Zato ću mu mnoštvo dati u baštinu i s mogućnicima plijen će dijeliti, jer sam se ponudio na smrt i među zlikovce bio ubrojen, da grijehe mnogih ponese na sebi i da se zauzme za zločince« (Iz 53,12). Pomirenje, okajanje i oproštenje grijeha podsjećaju nas i na starozavjetni כִּסְוֵה קֹדֶשׁ ritual (usp. Lev 4 i 5).²⁴ Stoga H. Leroy zaključuje: »Kao što svećenik vršenjem žrtve ostvaruje okajanje, tako da Jahve onome koji žrtvuje daruje oproštenje, tako Isus po svojoj krvnoj žrtvi na križu čini okajanje koje donosi oproštenje.«²⁵ J. Gnilka vidi i ritual pashalne krvi kao okajnički i oprosni ritual, kako se na to gledalo u doba egzila (usp. Ez 45,18).²⁶

O oproštenju grijeha govori se već u evanđelju djetinjstva kad anđeo tumači Josipu buduću Isusovu ulogu u Mt 1,21: »τὸ ἐξέσται δὲ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν« (Rodit će sina, a ti ćeš mu nadjenuti ime Isus jer će on spasiti narod svoj od grijeha njegovih.). Po tom tumačenju Isusova imena po-

²² Usp. Jens SCHRÖTER, *Das Abendmahl*, 46.

²³ Usp. Thomas KNÖPPLER, *Sühne im Neuen Testament*, 280.

²⁴ Usp. Georg FISCHER, *Altes Testament*, u: Georg FISCHER – Knut BACKHAUS (ur.), *Sühne und Versöhnung. Perspektiven des Alten und Neuen Testaments*, Würzburg, 2000., 51-54.

²⁵ Usp. Herbert LEROY, ἀφίμῃ, u: Horst BALTZ – Gerhard SCHNEIDER (ur.), *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament. Band I*, Stuttgart – Berlin – Köln, 439.

²⁶ Usp. Joachim GNILKA, *Das Matthäusevangelium. Zweiter Teil. Kommentar zu Kapitel 14,1 – 28,20 und Einleitungsfragen*, Freiburg – Basel – Wien, 2001., 402.

jašnjava Matej da Isus ima Jahvine kompetencije u opraštanju grijeha.²⁷ Iz samog je evanđelja naime vidljivo da grijehe oprašta Bog (6,12) i Gospodin Isus (9,2.5.6). Matej izričito u natpisu na križu »Ovo je Isus, kralj židovski« (27,37) u imenu »Isus« daje do znanja da je raspeti na križu »Spasitelj« i po tome i »kralj židovski«.²⁸ Vidimo da je to tumačenje već pripravila perikopa Posljednje večere. Oproštenje grijeha je stoga po Isusovoj smrti posljednja konsekvencija zadaće koja se nalazi u njegovu imenu.

2.4. Lk 22,20

καὶ τὸ ποτήριον ὡσαύτως μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων· τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυννόμενον. (Tako i čašu, pošto večeraše, govoreći: Ova čaša novi je²⁹ Savez u mojoj krvi koja se za vas proljeva.)

Poslije večere uzima Isus čašu. Tu čašu označuje kao novi Savez u svojoj krvi koja se proljeva »za vas«. Njegova krv kao i njegovo tijelo u r. 19 upućuju nas na već rečeno o njegovoj mucu u 22,15: »Svom sam dušom čeznuo ovu pashu blagovati s vama prije svoje muke.«³⁰ Isus se daruje svojim, prije svega učenicima s kojima blaguje. I ovdje vidimo starozavjetnu pozadinu o sluzi Jahvinu prema Iz 52,13 – 53,12.³¹ Osobito je naglašen Isusov pasivni stav tijekom muke za razliku od njegove aktivne uloga na Posljednjoj večeri što se vidi u Iz 53,4-6.10-11, a što nam potvrđuju i Dj 8,32-35.³²

Značenje Isusove smrti posve je koncentrirano u izričaju ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου (novi Savez u mojoj krvi). Time je posebno naglašen sadržaj formule ὑπὲρ ὑμῶν ('za vas') koja je dvostruka jer se nalazi i u riječima koje Isus izgovara nad kruhom: τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον ('Ovo je tijelo moje koje se za vas predaje', Lk 22,19). I Isusovo ti-

²⁷ Usp. Adelheid RUCK-SCHRÖDER, *Der Name Gottes und der Name Jesu. Eine neutestamentliche Studie*, Neukirchen-Vluyn, 1999., 124.

²⁸ Usp. Isto, 123.

²⁹ Kopula nedostaje u grčkom tekstu. Treba li je pretpostaviti prema 22,19: τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου? P. Tremolada drži da bi to bilo nejasno čitatelju. Usp. Pierantonio TREMOLADA, »E fu annoverato fra iniqui«, 152, bilj. 34.

³⁰ Usp. Jens SCHRÖTER, *Das Abendmahl*, 49-50.

³¹ T. Knöppler misli da izričaj »za vas« koji stoji kod Luke ne bi imao vezu s Iz 53 jer ondje stoji »za mnoge«. Usp. Thomas KNÖPPLER, *Sühne im Neuen Testament*, 281.

³² Usp. Pierantonio TREMOLADA, »E fu annoverato fra iniqui«, 153. Knut BACKHAUS, *Neues Testament*, u: Georg FISCHER – Knut BACKHAUS (ur.), *Sühne und Versöhnung. Perspektiven des Alten und Neuen Testaments*, 69-70.

jelo i krv dani su, odnosno proliveni za učenike. Valja uočiti particip prezenta ἐκχυννόμενον ('krv ... koja se proljeva', r. 20) kao i onaj koji se odnosi na kruh διδόμενον ('tijelo ... koje se daje', r. 19) koji upućuju na usku vezu Posljednje večere i događanja na Kalvariji.³³ Koji su učinci Isusove smrti?

Odgovor na to pitanje nalazimo u spominjanju novoga Saveza. Isus koji prihvaća da prolije svoju krv sklapa time novi Savez. I ovdje je starozavjetna pozadina koju čini Jr 31,31-34. No već smo spominjali da se kod Jeremije ne spominje prolijevanje krvi što je upravo tipično za Isusovu ustanovu Saveza gdje se povezuju novi Savez (ἡ καινὴ διαθήκη) i prolijevanje njegove krvi (ἐν τῷ αἵματί μου).³⁴ Novi Savez izrasta iz njegove nasilne smrti. To nas dovodi u blizinu sudbine slugе Jahvina u Iz 52,13 – 53,12 koji kao pojedinac umire za mnoge.³⁵ No T. Knöppler vidi veću sličnost s pomirbenim kultom jer se kod Luke (tj. kod Pavla) govori o upotrebi krvi kao u starozavjetnom kultu koja izražava učinak okajanja Isusove smrti.³⁶ Ta Isusova smrt nije samo na korist njegovih učenika (apostola: 22,14) jer je već u r. 19 naložio da to čine njemu na spomen (εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν).³⁷ Uskrsli daje za zadaću svojim učenicima da će u njegovo ime »propovijedati obraćenje i otpuštenje grijeha po svim narodima počevši od Jeruzalema« (Lk 24,47). No nalog spominjanja Isusovih gesta na Posljednjoj večeri već dolazi u okviru slavljenja spomena Pashe (usp. Lk 22,15-18) i to eshatološke Pashe.³⁸ Dakle, Isus stvara novi spomen koji odgovara novomu Savezu sklopljenomu u njegovoj krvi. Postoji podudaranost između Isusova slavljenja (usp. 22,19-20) i budućega slavljenja u kraljevstvu Božjemu (usp. 22,16-18) između kojih dolazi slavljenje blagovanja zajednice na koje Isus upućuje kod Posljednje večere.

2. 5. Zaključak

U izvještajima ustanove Posljednje večere Savez se spominje uvijek uz čašu izravno pa je to novi Savez (1 Kor 11,25; Lk 22,20), odnosno neizravno gdje se govori samo o Savezu (Mk 14,24; Mt 26,28).

Savez je vezan uz »moju« krv, pa je to »moja« krv Saveza (Mk 14,24; Mt 26,28), odnosno to je Savez u »mojoj« krvi (1 Kor 11,25; Lk 22,20). Očita su dva naglaska: kod Marka i Mateja u prvom planu je krv odnosno »moja krv«, a kod

³³ Usp. Pierantonio TREMOLADA, »E fu annoverato fra iniqui«, 153-154.

³⁴ Usp. Isto, 154-156.

³⁵ Usp. Josef ERNST, *Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg, 1993., 449-450.

³⁶ Usp. Thomas KNÖPPLER, *Sühne im Neuen Testament*, 283.

³⁷ Usp. Pierantonio TREMOLADA, »E fu annoverato fra iniqui«, 157-158.

³⁸ Usp. Jens SCHRÖTER, *Das Abendmahl*, 49-50.

Pavla i Luke naglasak je na Savezu. Izl 24,8 je vjerojatni predložak po kojem bi spomenuti autori stavili krv u prvi plan, a Jr 31,31-34 (odnosno Jr 38,31-34 LXX) za stavljanje Saveza u prvi plan i to novoga Saveza. Jeremija nigdje ne spominje Savez u krvi, dok Pavao i Luka poslije navođenja novoga Saveza dodaju da je to Savez u krvi.

Nadalje ta je krv prolivena. Taj particip prezenta pasivnog je teološki pasiv. Iza Isusova prolijevanja krvi stoji Bog. Bog koji sklapa Savez.

Krv je prolivena za mnoge ili za »vas«. Iza ove zastupničke i okajničke smrti nalazimo Četvrtu pjesmu o Sluzi Jahvinu (Iz 52,13 – 53,12).

Osim kod Iz 53,12, ideja otpuštanja grijeha (usp. Mt 26,28) spominje se i u Jr 31(38),34.

3. Stari zavjet

Izvještaji ustanove Posljednje večere prožeti su starozavjetnim tekstovima i to Izl 24,8, Jr 31(38),31-34 te Iz 52,13 – 53,12. U Izaijinoj Četvrtoj pjesmi o sluzi Jahvinu ne spominje se Savez.

3.1. Izl 24,8

Redak *in examine* govori o sklapanju Saveza. Cijeli taj izvještaj obuhvaća cjelinu Izl 24,3-8:³⁹

»Dođe Mojsije i kaza narodu sve riječi Jahvine i sve odredbe. A sav puk odgovori u jedan glas: »Sve riječi što ih Jahve reče, vršit ćemo.«⁴Tada Mojsije popiše sve riječi Jahvine. A ujutro podrani te podigne žrtvenik na podnožju brda i dvanaest stupova za dvanaest plemena Izraelovih.⁵Zatim naloži mladim Izraelcima da prinesu žrtve paljenice i da žrtvuju Jahvi junce kao žrtve pričesnice.⁶Mojsije uhvati krv; polovinu krvi ulije u posude, a polovinu izlije po žrtveniku.⁷Prihvati zatim Knjigu Saveza pa je narodu glasno pročitao, a narod uzvрати: »Sve što je Jahve rekao, izvršit ćemo i poslušat ćemo.«⁸Mojsije potom uzme krvi te poškropi narod govoreći: »Ovo je krv Saveza koji je Jahve s vama uspostavio na temelju svih ovih riječi«.

Na Mojsijevo kazivanje riječi Jahvinih narod se obvezuje da će ih vršiti. U podnožju Sinajskoga brda podiže se žrtvenik na kojem su prinošene žrtve paljenice i pričesnice. Krv životinja je dijelom spremljena u posude a dijelom razlivena po žrtveniku. Pošto je pročitana Knjiga Saveza, narod se još jedanput

³⁹ Usp. Jean Louis SKA, *Le repas de Ex 24,11*, u: *Biblica*, 74 (1993.), 307, bilj. 9.

obvezuje na vršenje ali i na slušanje svega što je Jahve rekao. Narod je poškropljen krvlju s tumačenjem da je to krv Saveza koji je Jahve uspostavio.

Dakle u tom odlomku Knjige Izlaska potvrđujemo da je riječ samo o sklapanju Saveza. A da to sklapanje Saveza implicira okajanje tek dolazi do izražaja u *Tg. Onq.* Izl 24,8 gdje stoji:⁴⁰

וְנָסִיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא דְּזִרְק עַל
מִדְּבָחָא לְכַפֵּרָא עַל עַמָּא וְאָמַר הָא
דִּין הָדִין דְּמִ קָּנָא דְּנִזְר יוּי עִימְכוּן
עֲלִיכוּן עַל כָּל פְּתָנְמָא הָאֵלִינִי:

I uzme Mojsije krv i poškropi
žrtvenik za pomirenje naroda i reče: Gle,
ovo je ta krv Saveza koji je sklopio Jahve s vama
na temelju svih ovih riječi.

U izvještajima Posljednje večere govorimo o krvi Isusovoj u kojoj je sklopljen Savez. Prolivena krv je za mnoge, »za vas«. Tim Savezom se ne nameću nikakve obveze, baš kao što se škropljenje krvlju prema *Tg. Onq.* razumije kao čin okajanja koje ne nameće obveze.⁴¹ Ta ideja okajanja, oprostjenja grijeha jasno je formulirana u Mt 26,28 gdje se o prolivenoj krvi za mnoge kaže da je εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν (na otpuštenje grijeha). Zapravo već sama činjenica da je riječ o »prolivenoj« krvi govori u prilog onome što je rečeno o žrtvama okajnicama u Lev 4 i 5. Glagol »prolijevati« (ἐκχύvω, tj. ἐκχέω) dolazi u kontekstu prolijevanja krvi npr. u Post 9,6; Pnz 19,10. Sam Izl 24,6 ima glagol ἐγχεώ kao i πρoσχέω i to u prvom slučaju za ulijevanje krvi u posude, a drugom za prolijevanje krvi po žrtveniku: »Mojsije uhvati krv; polovinu krvi ulije u posude, a polovinu izlije po žrtveniku«. Tako se radilo kod sklapanja Saveza. Jedan dio je poliven po oltaru koji na neki način predstavlja Boga kao partnera u Savezu, a s drugim dijelom je poškropljen narod kao partner Božji.⁴² Takvo škropljenje je trebalo podsjetiti saveznike da bi im se moglo dogoditi isto što se dogodilo i žrtvovanim životinjama, ako se ne budu držali Saveza. Odatle bi bilo razumljivo da je Isus uzeo čašu na Posljednjoj večeri i nad njom rekao da je to krv Saveza koja će se kasnije proliti na križu za pomirenje. Kod sklapanja

⁴⁰ Usp. Rudolf PESCH, *Das Markusevangelium. Zweiter Teil. Kommentar zu Kapitel 8,27 – 16,20*, Freiburg – Basel – Wien, 2001., 359.

⁴¹ Usp. Hermann LICHTENBERGER, »Bund« in der Abendmahlsüberlieferung, 221-222.

⁴² Usp. Josef SCHARBERT, *Exodus*, Würzburg, 1989., 100.

Saveza ljudi se škrope krvlju žrtvovanih životinja, a u izvještajima Posljednje večere prisutan je osobni dodir s krvlju kroz pijenje.⁴³ Zato se i govori da je to krv Saveza. Očito da je riječ o nekom novom Savezu jer je Bog već jedanput sklopio Savez s Izraelom.

3.2. Jr 31(38),31-34

Jeremijin tekst je zanimljiv jer nam govori o novom Savezu, iako ne spominje prolijevanje krvi: »Evo dolaze dani – riječ je Jahvina – kad ću s domom Izraelovim i s domom Judinim sklopiti Novi savez.³² Ne Savez kakav sam sklopio s ocima njihovim u dan kad ih uzeh za ruku da ih izvedem iz zemlje egipatske, Savez što ga oni razvrgoše premda sam ja gospodar njihov – riječ je Jahvina.³³ Nego, ovo je Savez što ću ga sklopiti s domom Izraelovim poslije onih dana – riječ je Jahvina: Zakon ću svoj staviti u dušu njihovu i upisati ga u njihovo srce. I bit ću Bog njihov, a oni narod moj.³⁴ I neće više učiti drug druga ni brat brata govoreći: 'Spoznajte Jahvu!' nego će me svi poznavati, i malo i veliko – riječ je Jahvina – jer ću oprostiti bezakonje njihovo i grijeha se njihovih neće više spominjati.«

Savez koji naviješta Jeremija također teži Božjem oproštenju bezakonja i grijeha.⁴⁴ Oproštenje o kojem govori Jeremija objavljuje se kao obećanje.⁴⁵ Oproštenje koje daje Jahve pretpostavka je života u novom Savezu. Upravo Jr 31,34b pokazuje da nije moguće ponovno razvrgavanje Saveza.⁴⁶ Budući da po obećanju nastaje neposredni i neuklonjivi odnos s Bogom, navještenu budućnost nije moguće prestići, ona je eshatološki konačna. Dakle novi Savez nije više obnova Saveza, nego prema obećanju »novoga srca« nova odredba.

Zaključak

Bog je sklopio Savez i to novi Savez u Isusu Kristu i njegovoj krvi za oproštenje grijeha. Stoga se i u izvještajima Posljednje večere naglašava baš taj saveznički odnos i govori o Savezu. Dosadašnji je dakle Savez poremećen, narušen, razvrgnut ljudskim grijehom. Da bi se ponovno uspostavio ispravan životni

⁴³ Usp. Gerd THEIßEN – Annette MERZ, *Der historische Jesus. Ein Lehrbuch*, Göttingen, 2001., 373.

⁴⁴ Usp. Hermann LICHTENBERGER, »Bund« in der Abendmahlsüberlieferung, 226.

⁴⁵ Usp. Johann Jakob STAMM, סֵלַח, u: Ernest JENNI – Claus WESTERMANN (ur.), *Dizionario Teologico dell'Antico Testamento. Volume secondo*, Casale Monferrato, 1982., 143.

⁴⁶ Usp. Werner H. SCHMIDT, Der »neue Bund« als Antwort auf Jeremias kritische Einsichten, u: *Für immer verbündet. Studien zur Bundestheologie der Bibel*, Stuttgart, 2007., 192-193.

poredak i odnos s Bogom treba sklopiti novi Savez. Savez se sklapa žrtvovanjem životinja i škropljenjem žrtvenika i ljudi. No treba ukloniti i grijeh kao smetnju. To Bog obećava da će učiniti kod sklapanja novoga Saveza. Tako sklapanje Saveza postaje i trenutak oprostjenja grijeha. Odnosno krv Saveza postaje istovremeno i okajnička krv. No okajničkom krvlju nije se škropio narod, nego samo Pomirilište (usp. Lev 16,14-15) i žrtvenik (Lev 16,19).⁴⁷ Novi Savez upućuje na nešto što je posve drukčije, što još nije bilo kod sklapanja nijednog Saveza. Upravo u novozavjetnim izvještajima o Posljednjoj večeri Isus daje sebe, svoju krv. Ona će biti prolivena kao krv Saveza. Tu nalazimo ljudsku žrtvu (usp. Iz 52,13 – 53,12; 4 Mak).⁴⁸ Ta se krv proljeva na križu ali je dana i za piće. Kad se krv prolila na križu, Savez je postao pravomoćan.⁴⁹ Prepoznavamo u pozadini sklapanje Saveza u Izl 24,3-8. Targum toga starozavjetnoga teksta usmjerava sklapanje Saveza prema okajanju. Cilj novoga Saveza je dakle oprostjenje grijeha (usp. Jr 31,34). Isusov križ je postao Pomirilište.

Čovjek nije sposoban popraviti taj razvrgnuti, saveznički odnos s Bogom jer je grješan. Sam Bog dolazi ususret i nudi novi Savez, pomirenje. Šalje svoga Sina. A on je to učinio umjesto nas ljudi kao naš predstavnik, tj. preuzeo je našu nespašenu sudbinu na sebe nama na korist (ὁπέρ, περὶ)⁵⁰ i za to prolio svoju krv. To je učinio zbog naših grijeha. Zato na njegovu smrti gledamo kao na zastupničku i okajničku smrt. U osobnom davanju Isusovu za svoje ostvaruje se konačno Božje pomirenje sa svojim narodom, tako da Isusova smrt, davanje njegova tijela i krvi, ispunjava sve ono na što je pomirbeni kult ciljao: pomirena zajednica ljudi s Bogom.⁵¹

⁴⁷ Usp. Georg FISCHER, *Altes Testament*, 54-55.

⁴⁸ Usp. Gerd HÄFNER, *Nach dem Tod Jesu fragen*, 171-175.

⁴⁹ Usp. Josef SCHARBERT, *Exodus*, 100.

⁵⁰ Usp. Gerd HÄFNER, *Nach dem Tod Jesu fragen*, 179-180.

⁵¹ Usp. Knut BACKHAUS, *Neues Testament*, 77.

Summary

THE COVENANT IN ACCOUNTS OF THE LAST SUPPER

Mario CIFRAK

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
mario.cifrak@ofm.hr

Accounts of the Last Supper in the New Testament are found in Paul's writings (the oldest), and in the Synoptic Gospels. Paul's and Luke's account are to some extent similar, as are Mark's and Matthew's. It is particularly important to note the words uttered by Jesus in the institution of the Eucharist – the words after the taking of the bread and the cup of wine. Besides the cup of wine we find expressions »new covenant in my blood« (1 Cor 11:25 and Lk 22:20) and »the blood of the covenant« (Mk 14:24 and Mt 26:28). The new covenant in Jesus' blood has been entered. The old one was obviously insufficient, or dissolved. Jesus is the one who restores this disrupted covenantal relationship between the God and man. Men did not keep their commitments imposed by the covenant. Therefore Jesus' death is the death of atonement. It finally fulfils the ultimate reconciliation of God with his people, so that Jesus' death, the giving of his body and blood, fulfils the target intended by the cult of reconciliation: a reconciled community of people with God. Therefore, we talk about the covenantal or atonement blood of the new covenant.

Key words: *the Last Supper, (new) covenant, blood, Paul, Synoptic Gospels.*